

Natuur als leefgebied of grondstof?

Nederland zoekt onbekende rijkdom
**GROTE ONTDEKKINGSREIS
IN NIEUW-GUINEA**

Goud en uranium in land van kannibalen?

(Van onze verslaggever)

(Van onze verslaggever)

AMSTERDAM, 5 okt. — De laatste Nederlandse expeditie die voortaan naar het onbekend toeblijvend gebied zal uitgeruk, zal niet meer voor zes maanden op weg zijn. Het in het centrale deel van de Noordelijke IJszee gelegen gebied, dat de regering streeft te ontginnen, wordt door Nederlanders Nieuw-Nieuw-Guinea genoemd. Het gebied is al jarenlang in bezit van de Sovjet-Unie. Nieuw-Nieuw-Guinea is een wetenschappelijk gebied, dat gegevens verzamelt die nodig zijn voor de ontwikkeling van de Noordelijke IJszee, waarvan thans geleerden slechts kilometer groen gebied kennen. Het gebied is een van de laatste onontdekte gebieden op de Noordelijke IJszee, die — op de wereldkaart ligt. Het gebied is een van de laatste onontdekte gebieden op de Noordelijke IJszee, die — op de wereldkaart ligt. Het gebied is een van de laatste onontdekte gebieden op de Noordelijke IJszee, die — op de wereldkaart ligt.

DE laatste pick op de kust van de Grote Nederlanden expeditie van de Duitse

Praktische informatie

Leerdoelen

- De leerling evalueert verschillende perspectieven op de relatie tussen de mens en de natuur.
- De leerling kan uitleggen dat de manier waarop mensen naar natuur kijken, wordt beïnvloed door hun geschiedenis en de cultuur waarin ze leven.
- De leerling kan emoties benoemen bij een maatschappelijk vraagstuk en respectvol naar elkaar luisteren.

Doelgroep

De onderbouw van het voortgezet onderwijs (alle niveaus en leerjaren). Als docent kun je zelf kiezen hoeveel diepgang je nastreeft in het gesprek met leerlingen. De les kan bij aardrijkskunde en mens & maatschappij worden ingezet, maar ook bij andere schoolvakken. Voorkennis is niet nodig.

Duur

De lesmodule omvat twee stappen; samen kosten ze ongeveer 90 minuten. Afhankelijk van je rooster kun je ervoor kiezen deze te spreiden over twee lessen. Wees bij stap 2 flexibel in de tijd. Afhankelijk van de reacties in de klas kun je het gesprek korter of langer laten duren.

Opbouw

De twee stappen in deze module vullen elkaar logisch aan.

Stap 1 is een verkenning van een aantal perspectieven op de relatie tussen de mens en de natuur. Leerlingen doorlopen daarvoor een StoryMap. <https://tinyurl.com/storymap-docentenhandleiding>

Aan de hand van archiefmateriaal en kaarten leggen ze het verband tussen de koloniale geschiedenis en het westerse perspectief dat de natuur als economisch goed benadert. De regio Westelijk Nieuw-Guinea dient daarbij als casus. Dit gebied speelt een belangrijke economische rol in de koper- en goudproductie. Tegelijkertijd biedt deze casus ruimte om inheemse perspectieven op natuur te introduceren. Inheemse perspectieven zijn essentieel, omdat ze vaak gebaseerd zijn op duizenden jaren van samenleven met het landschap. Dit maakt dat zij de natuur meer dan alleen een economische waarde toekennen. In de StoryMap analyseren leerlingen onder meer historische kaarten, foto's en satellietbeelden.

Stap 2 is een klassengesprek waarin leerlingen met elkaar van gedachten wisselen over hoe zij zelf naar natuur kijken. En in hoeverre zij invloed denken te hebben op hoe in Westelijk Nieuw-Guinea met natuur wordt omgegaan. Heb je als koper van een mobiele telefoon bijvoorbeeld invloed op grondstofwinning in het gebied? Leerlingen denken na over hoe hún kijk op de natuur zich verhoudt tot de perspectieven die ze in de StoryMap hebben gezien. Ze bespreken welke emoties en waarden een rol spelen, luisteren naar elkaars ervaringen en verkennen waarom perspectieven kunnen verschillen. Deze aanpak laat ruimte voor gevoelens van bezorgdheid, boosheid, verbondenheid of onzekerheid, zonder te zoeken naar één juist antwoord.

Inbedding kerndoelen & leerdoelen

Burgerschap 21B

De leerling verkent mogelijkheden om bij te dragen aan de samenleving (*verkennen van actuele, maatschappelijke en duurzaamheidsvraagstukken & verkennen van mogelijkheden om vanuit eigen idealen bij te dragen aan de samenleving, nu en in de toekomst*).

Mens & Maatschappij 25A

De leerling analyseert de wereld vanuit geografische kenmerken en verkent haar vanuit verschillende perspectieven (*verkennen van betekenissen die personen en groepen aan plaatsen geven*).

Mens & Maatschappij 25B

De leerling analyseert hoe menselijk handelen en de leefomgeving elkaar beïnvloeden en evalueert hoe mensen omgaan met de gevolgen (*beschrijven van de gevolgen die grondstofwinning en de productie van (consumptie-) goederen hebben voor klimaat en leefomgeving en evalueren van perspectieven op de relatie tussen de mens en de natuur in de leefomgeving*).

Lesplan

Stap 1

Doel van dit onderdeel

Leerlingen verkennen verschillende manieren van kijken naar de natuur en onderzoeken hoe koloniale geschiedenis deze perspectieven heeft beïnvloed.

Benodigheden

- Laptop, Chromebook of tablet; bij voorkeur één per leerling of per duo.
- Digibord (optioneel, voor de gezamenlijke nabespreking.)
- Docentenhandleiding met voorbeeldantwoorden (bijlage 1, pag. 10, ter ondersteuning).

Opbouw van de StoryMap

De StoryMap bestaat uit een reeks blokken waarin leerlingen:

- kaartmateriaal en archieffoto's analyseren;
- kennismaken met inheemse perspectieven op natuur in Westelijk Nieuw-Guinea;
- koloniale kaarten en teksten vergelijken met hedendaagse beelden;
- met Google Earth Timelapse ontbossing in Westelijk Nieuw-Guinea bekijken;
- reflecteren op doorwerking van koloniale manieren van kijken;
- afsluiten met een korte perspectievraag over natuur en rechtvaardigheid.

Rol van de docent bij de StoryMap

Laat leerlingen de StoryMap zelfstandig (individueel of in duo's) doorlopen. Leerlingen kunnen de Storymap op zowel tablet als laptop bekijken. Als jouw klas niet eerder met een StoryMap heeft gewerkt, kun je op een digibord kort laten zien hoe het werkt. Kies een paar belangrijke vragen uit de StoryMap om na afloop met elkaar te bespreken. Sommige vragen zijn open geformuleerd; in bijlage 1 (pag. 10) vind je per vraag een voorbeeldantwoord. Besteed tijdens de nabespreking in elk geval aandacht aan vraag 9, door diverse leerlingen/duo's de beurt te geven. Vraag 9 in de StoryMap vormt de brug naar stap 2 van de les.

Waarom Westelijk Nieuw-Guinea?

Westelijk Nieuw-Guinea is een logische casus voor deze les, omdat het gebied een lange bewoningsgeschiedenis kent. Inheemse gemeenschappen leven hier al meer dan 50.000 jaar. Zij hebben in die tijd een hechte relatie opgebouwd met het landschap, waarin natuur onlosmakelijk verbonden is met cultuur, economie, identiteit en spiritualiteit. Tegelijkertijd is dit een relatief onbekend deel van de Nederlandse koloniale geschiedenis. Eerst was het gebied onderdeel van Nederlands-Indië en toen de archipel in 1949 onafhankelijk werd als Republiek Indonesië, bleef het westelijke deel van Nieuw-Guinea tot 1962 een 'overzees gebied' van Nederland. Het KNAG organiseerde in de 20e eeuw drie expedities naar dit gebied om het landschap, de bevolking en potentiële natuurlijke rijkdommen in kaart te brengen. Hoewel het gebied al duizenden jaren bewoond was, werd in koloniale kaarten en verslagen het gebied vaak voorgesteld als 'leeg' of 'onbekend'.

Tegenwoordig speelt Westelijk Nieuw-Guinea een belangrijke rol in mondiale grondstofketens, onder andere via koper-, goud- en landbouwconcessies. Juist in deze regio komen inheemse perspectieven op natuur, en actuele ontwikkelingen zoals ontbossing, mijnbouw en landgebruik scherp bij elkaar. Daardoor kunnen leerlingen in korte tijd kennismaken met verschillende perspectieven op de natuurlijke omgeving.

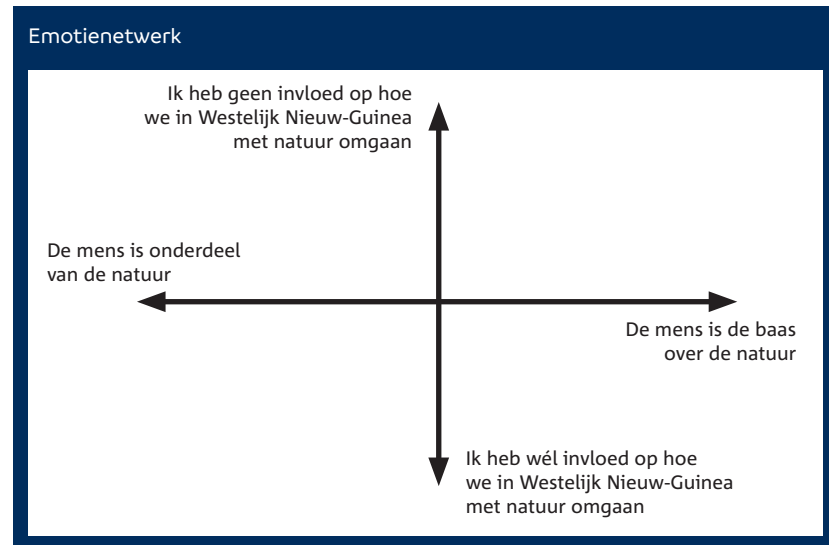
Meer weten over de koloniale expedities van het KNAG naar voormalig Nederlands Nieuw-Guinea? Op [geografie.nl](https://geografie.nl/artikel/dwars-door-het-oerwoud-naar-de-laatste-witte-plekken-op-de-kaart) is hier een artikel over verschenen. <https://geografie.nl/artikel/dwars-door-het-oerwoud-naar-de-laatste-witte-plekken-op-de-kaart>

Stap 2

Doel van dit onderdeel

In deze stap verbind je de StoryMap met de gevoelens en perspectieven van de leerlingen. Je vraagt leerlingen te benoemen hoe dit thema hun houding beïnvloedt. Zien zij de natuur vooral als leefgebied voor flora, fauna en mensen, als iets om te beschermen, of als bron van grondstoffen? Deze werkvorm kun je zowel in het klaslokaal als buiten uitvoeren.

Vorbereiding en benodigdheden

- Je doorloopt de punten zoals beschreven in het kader 'ABC groepsgesprek'.
- **Variant 1: opstelling in de ruimte** • Zet, als je stap 2 in een vervolgles uitvoert, vooraf de tafels en stoelen aan de kant, zodat er een open ruimte ontstaat. Je hebt deze ruimte nodig om twee assen door het lokaal te kunnen trekken. Met stoepkrijt kun je dezelfde variant ook op het schoolplein uitvoeren.
- **Variant 2: kwadrant op papier** • Als de groep te groot is of de sfeer nog niet veilig genoeg voelt, teken je het kwadrant op een groot vel (A2- of flipoverformaat). Zorg ook voor stiften of post-its. Hang het vel zo op dat het voor iedereen zichtbaar is. Leerlingen geven vervolgens met een stift of een post-it hun positie ten opzichte van de ene as aan (en later hun positie in het kwadrant). Tussendoor nemen de leerlingen plaats op hun plek in het lokaal.

- **Variant 3: in kleine groepjes** • Laat leerlingen in kleinere groepjes de werkvorm uitvoeren. Geef elk groepje een groot vel waar ze zelf de assen op kunnen tekenen. Laat iedere leerling zich eerst op een eigen vel met het kwadrant positioneren, voordat ze het met elkaar bespreken. Bespreek de werkvorm klassikaal na.

Rol van de docent

Als docent begeleid je het gesprek, jij bent de facilitator (zie bijlage 2 (pag. 13) voor tips). Zorg voor een veilige sfeer waarin iedereen zijn of haar eigen gedachten mag delen. Benadruk dat het doel niet is elkaar te overtuigen. En dat er geen goed of fout antwoord bestaat.

Benoem tijdens het gesprek rustig wat jou opvalt. Wanneer een kleine minderheid een afwijkende positie inneemt ten opzichte van de meerderheid, kun je dat aan de orde stellen en vragen hoe het voor hen voelt om alleen te staan. Oefen geen druk uit. Als dat passend voelt, kun je later in de oefening delen waar jij zou staan.

Houd genoeg tijd over voor punt 'L' (zie kader 'ABC groepsgesprek', pag. 8 en 9), dat gaat over de vraag in hoeverre leerlingen zelf invloed hebben op de toekomst van de natuur.

Achtergrond

Het is belangrijk aandacht te besteden aan de manier waarop leerlingen invloed hebben op hoe wij met z'n allen met de natuur omgaat – dichtbij maar ook ver weg. Leerlingen kunnen anders het gevoel krijgen dat grote vraagstukken zoals ontbossing en grondstoffenwinning volledig buiten hun invloedssfeer liggen. Door te laten zien dat keuzes van consumenten, burgers en leerlingen wél effect hebben, ontstaat ruimte voor handelingsperspectief: het idee dat je niet machteloos staat, maar onderdeel bent van een groter geheel waarop je zelf invloed kunt uitoefenen. Als docent kun je deze voorbeelden in het achterhoofd houden:

- smartphones, laptops en spelcomputers bevatten koper, goud en andere grondstoffen die uit gebieden zoals Papua komen; je kunt duurzamer omgaan met deze apparaten (minder snel vervangen, repareren, recyclen);
- keuzes rond kleding, voedsel en houtproducten hangen samen met landgebruik elders (bijvoorbeeld palmolie en soja);
- sociale media beïnvloeden beeldvorming over natuur en inheemse gemeenschappen;
- wereldwijd zijn er initiatieven waarbij lokale gemeenschappen zelf herbebossingsprojecten zijn gestart.

ABC groeps gesprek

- A** De docent bespreekt samen met de klas regels voor een veilig gesprek. De docent vraagt de klas zelf om de gespreksregels te formuleren en vult zo nodig aan. Zie bijlage 2 (pag. 13) voor tips als gespreksleider.
- B** De docent deelt met een lijn de klas in twee delen. De uitersten van het lokaal worden toegelicht als:
1. ➡ 'De mens is onderdeel van de natuur'
 2. ⬅ 'De mens is de baas over de natuur'
 3. Benadruk dat leerlingen niet hoeven te kiezen voor een van de twee uitersten.
- C** De docent vraagt de leerlingen 30 seconden na te denken over de vraag: Als ik aan natuur denk, dan voel ik dat.... Vervolgens kiezen de leerlingen een positie.
- D** De docent geeft de volgende opdracht: maak duo's en overleg in twee minuten waarom je staat waar je staat.
- E** De docent vraagt wie er wil toelichten of wijst leerlingen aan. Laat leerlingen met uiteenlopende gedachten aan het woord. Het doel is naar elkaar luisteren: er is geen goed of fout en het doel is niet elkaar te overtuigen.
- F** De docent vraagt aan de klas: wat valt op (waar staan bijvoorbeeld de meeste mensen)?
- G** De docent brengt een tweede as aan die haaks op de eerste as staat. Deze nieuwe as vraagt of je veel of weinig invloed hebt op hoe in Westelijk Nieuw-Guinea met de natuur wordt omgegaan. Zo ontstaat een kwadrant in de klas.
- H** Net als bij punt D: de docent vraagt de leerlingen 30 seconden na te denken, dan nemen ze een positie in. Ze moeten nu rekening houden met twee assen.

- I** Overleg weer in duo's in 2 min waarom je staat waar je staat.
- J** De docent vraagt wie er wil toelichten/wijst leerlingen aan. Er is geen goed of fout en het doel is niet elkaar te overtuigen. Als een leerling wil verplaatsen, mag dat.
- K** Klassikale vraag: 'Wat valt jullie op?', hebben de meeste leerlingen het gevoel geen of juist wel invloed te hebben op hoe we in Westelijk Nieuw-Guinea met de natuur omgaan?
- L** De docent vraagt klassikaal aan leerlingen op welke manieren ze invloed kunnen hebben. Voorbeelden van vragen:
1. 'Kun je voorbeelden geven van hoe je invloed kunt hebben?'
De docent kan leerlingen handelingsperspectief bieden door voorbeelden te geven, denk aan: minder producten (zoals palm-olie) gebruiken die leiden tot ontbossing; apparaten langer gebruiken; letten op duurzame keurmerken; meedoen met initiatieven die zich inzetten voor inheemse groepen.
 2. 'Wie praat er wel eens over de gevolgen van het produceren van goederen die we gebruiken?' De docent kan aangeven dat met anderen over dit onderwerp praten ook een voorbeeld is van hoe je invloed kunt hebben. Mensen worden zich zo bewust van het vraagstuk.

Bijlage 1:

Antwoorden Storymap

Opgave 1

- Aluminium, koper en magnesium.
- Stel de klas heeft 25 leerlingen, dan is er $25 \times 15,12 = 378$ gram koper nodig.
Daarvoor heb je 37,8 kilogram kopererts nodig.
- Voorbeelden van antwoorden: elektriciteitskabels, batterijen, opladers.
- Zuid-Amerika.
- Indonesië.
- Landen die in de buurt liggen zijn: Papua Nieuw-Guinea, Australië, Oost-Timor en de Salomonseilanden.

Opgave 2

Doordat er in de open mijn enorme hoeveelheden aarde en gesteente worden weggehaald, ontstaat er een enorme krater in het gebergte.

Opgave 3

- De Amungme verbouwen er groenten, maar geloven ook dat de geest van hun voorouders in de bergtoppen verblijven.
- Omdat de Amungme de bergtoppen als verblijfplaats van hun voorouders zien, zorgen zij goed voor het landschap. Ze willen niet dat de heilige plekken worden verstoord.
- De Amungme zouden de Grasbergmijn afwijzen, omdat deze hun heilige bergen aantast en daarmee zowel hun voorouders als hun leefgebied verstoort.

Opgave 4

- De kaart is in het Nederlands geschreven en allerlei plekken hebben Nederlandse namen, zoals Oranje-gebergte en Hollandia.
- De 'witte plekken' op de kaart waren moeilijk te bereiken, vanwege de bergen.
- De Amungme zouden zulke 'witte plekken' niet als leeg of onbekend beschouwen. Je ziet op de kaarten namelijk dat het leefgebied van de Amungme en de 'witte plekken' deels overlappen.

Opgave 5

- Het vinden van delfstoffen zoals goud en uranium.
- De expeditie werd ondersteund door de Nederlandse regering.
- De lokale bevolking in Westelijk Nieuw Guinea ziet het landschap als een leefgebied met economische én culturele/spirituele betekenis, terwijl de vroegere kolonisator de natuur vooral bekeek als iets om te verkennen, in kaart te brengen en te gebruiken voor grondstoffen en economische winst.
- Een inwoner van Westelijk Nieuw-Guinea zou het artikel waarschijnlijk met wantrouwen of ongemak hebben bekeken, omdat het doet alsof hun land leeg is en vooral interessant vanwege mogelijke delfstoffen.
- Nederlandse onderzoekers verzamelden informatie over de bevolking van Nieuw-Guinea om beter te begrijpen hoe mensen leefden in gebieden die voor de onderzoekers 'onbekend' leken.
- Voorbeeldantwoord: Ik zou het ongemakkelijk en misschien zelfs bedreigend vinden als onbekenden zulke metingen bij mij uitvoerden, omdat ik niet zou weten waarom ze dat zouden doen en wat er met de gegevens zou gebeuren.

Opgave 6

- Voorbeeldantwoorden:
 - In Timika zie je asfaltwegen met stoepen, net als in veel Nederlandse steden en dorpen.
 - Er zijn winkels en reclameborden langs de straat, net zoals in mijn woonplaats.
 - Je ziet verkeer zoals auto's en motoren die door de straat rijden, wat ook herkenbaar is van hier. (wel links rijdend)
- De archieffoto en de Instagrambeelden lijken op elkaar, omdat Papua's vooral worden afgebeeld als 'traditioneel' en 'exotisch', in speciale kleding of in een bijzondere houding. Het dagelijks leven (zoals wonen in de stad, werken en naar school gaan) wordt nauwelijks getoond.
- De foto's geven geen goed beeld van hoe mensen in Nieuw-Guinea leven, omdat ze vaak alleen een 'traditioneel' plaatje laten zien. In de stad Timika zie je juist dat mensen gewone kleding dragen, zoals T-shirts en broeken, naar hun werk gaan en in winkels of langs drukke wegen lopen. Dat dagelijkse, moderne leven zie je meestal niet terug op de foto's.
- Voorbeelden: Ik ben het eens met deze stelling. Als je iemand alleen ziet als 'minder ontwikkeld', neem je die persoon minder serieus in belangrijke beslissingen. Of: Ik ben het oneens met deze stelling, omdat bij de winning van grondstoffen vaak vooral economische belangen van bedrijven en overheden leidend zijn, ongeacht welk beeld mensen van de Papua's hebben.

Opgave 7

- a. Je ziet dat een groot deel van het gebied werd ontbost.
- b. De belangrijkste oorzaak is permanente landbouw.

Opgave 8

Een belangrijke overeenkomst tussen de Grasbergmijn in het centrale deel van Westelijk Nieuw-Guinea en de ontbossing in het zuidwesten is dat in beide gevallen grote stukken natuur verdwijnen, omdat het gebied vooral wordt gezien als een bron van grondstoffen.

Opgave 9

- a.
 - Ik vind het niet eerlijk dat grondstoffen worden gewonnen als dat ten koste gaat van de leefomgeving van mensen in Westelijk Nieuw-Guinea. Wij profiteren hier van telefoons en laptops, terwijl zij de nadelen ondervinden, zoals vervuiling en het verdwijnen van natuur.
 - Ik vind het wel eerlijk dat onze grondstoffen gewonnen worden in Westelijk Nieuw-Guinea, omdat de grondstoffen bij ons niet in de grond aanwezig zijn en ze er daar geld mee kunnen verdienen.
- b. Voorbeeldantwoord: Ik vind dat mensen één geheel vormen met de natuur, omdat we afhankelijk zijn van water, lucht, dieren en planten om te kunnen leven. Als we de natuur beschadigen, schaden we uiteindelijk ook onszelf. Of: Ik vind dat de mens de baas is over de natuur, omdat wij technologie, kennis en middelen hebben om de natuur te gebruiken voor onze behoeften.

Bijlage 2: Tips voor het groepsgesprek

1 Zorg voor een veilige omgeving

Maak duidelijk dat alle meningen serieus worden genomen en dat er niet gelachen wordt om wat iemand zegt. Leerlingen mogen niet het gevoel hebben dat ze moeten antwoorden volgens een 'norm'.

2 Geef ruimte aan alle emoties

Emoties zijn niet goed of fout. Verzamel ze zonder te oordelen. Benader leerlingen met oprechte interesse en help hen elkaars perspectieven en gevoelens te begrijpen.

3 Begin niet te snel positief

Als je te vroeg focust op oplossingen of 'positieve kanten', kan dit de indruk wekken dat negatieve emoties ongepast zijn. Zorg dat er echt ruimte is voor bijvoorbeeld sombere, boze of pessimistische gevoelens.

4 Nodig uit, maar forceer niet

Stimuleer leerlingen hun gevoelens te delen, maar dwing niemand om te spreken. Laat leerlingen pas iets zeggen wanneer zij zich veilig genoeg voelen.

5 Scheid meningen en emoties

Beginnen standpunten en gevoelens door elkaar te lopen, breng het gesprek dan terug naar de emotie: 'Ik hoor dat je je boos / niet gehoord voelt. Kun je vertellen waar dat vandaan komt?'

6 Werk met duidelijke gespreksregels

Denk aan een doorgeefstokje of de afspraak dat leerlingen alleen reageren door vragen te stellen. Heldere do's & don'ts vergroten het gevoel van veiligheid.

Gevoeligheden

Sommige begrippen die in het gesprek kunnen opduiken, liggen gevoelig. 'Papua' is bijvoorbeeld een verzamelnaam voor een groot aantal verschillende bevolkingsgroepen, en kan onbedoeld de indruk wekken dat het om een homogeen volk gaat. Ook termen als 'inheemse bevolking' kunnen gevoelig zijn wanneer ze worden opgevat als 'niet-modern'. Ga zo nodig in op de betekenis van zulke begrippen tijdens het gesprek.

7 Wees flexibel in tijd

Een gesprek kan soms korter duren dan gepland, soms langer. Pas de tijd aan op de sfeer en behoeften in de groep. Bouw deze flexibiliteit in tijdens je lesvoorbereiding.

8 Rond bewust af

Stop het gesprek rustig wanneer het doel bereikt is, wanneer het te intens wordt of wanneer de energie wegzakt. Ook eenvoudig constateren dat er verschillen in emoties en perspectieven zijn, kan een waardevolle afsluiting zijn. Sluit af met een korte, zo objectief mogelijke samenvatting van de perspectieven die voorbij zijn gekomen. Benoem de sfeer, de aandacht voor elkaar en eventuele patronen die zichtbaar werden.

Bekijk het filmpje van Landschap Erfgoed Utrecht voor extra achtergrond over deze werkvorm.

<https://tinyurl.com/animatie-emotienetwerken>

Bronnen

Dit lesmateriaal is ontwikkeld door het Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap (KNAG) in samenwerking met Het Utrechts Archief en Stichting Hapin.

Er is gebruikt gemaakt van de volgende bronnen:

- Environmental Justice Atlas. (2022, 2 mei). *Amungme against Freeport-McMoran, Indonesia*. <https://ejatlas.org/conflict/amungme-against-freeport-mcmoran-indonesia>
- Global Forest Watch. (z.d.). *Papua, Indonesia: Deforestation rates & statistics*. <https://www.globalforestwatch.org/dashboards/country/IDN/23/Papua>
- Het Utrechts Archief. (z.d.). *Inventaris Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap 1873–1966*.
- Janse, R. (2022, 13 september). *Steentijdbewoners in de ijzertijd*. De Groene Amsterdammer.
- Landschap Erfgoed Utrecht. (z.d.). *Tools*. Geraadpleegd in 2026, van <https://erfgoedwijzermetdeklas.nl/tools/>
- Stichting Papua Erfgoed. (z.d.). *Amungme: Bergpapua's zonder berg*. Geraadpleegd op 4 februari 2026, van www.papuaerfgoed.org/nl/thema/amungme-bergpapuas-zonder-berg
- Universiteit Utrecht & Stichting Technotrend. (z.d.). *Didactiek van de hoop*. Geraadpleegd in 2026, van <https://storymaps.arcgis.com/stories/f5737dddaa284a2f92f349048b501130>

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Dit materiaal is (mede) mogelijk gemaakt door een financiële bijdrage vanuit de Uitvoeringsagenda Faro van de RCE. Deze regeling stimuleert het erfgoedveld om het functioneren van de erfgoedzorg meer in overeenstemming te brengen met het Verdrag van Faro. Dit verdrag stelt de mens en de samenleving centraal en hún relatie met erfgoed. De drie belangrijkste doelen in het verdrag zijn meedoen en mee-beslissen in de erfgoedpraktijk stimuleren, erfgoed inzetten voor sociaal-maatschappelijke doelen en openstaan voor andere erfgoedopvattingen.

AFBEELDINGEN VOORPAGINA:

KAART: Bron: Het Utrechts Archief (172 Stukken betreffende nabeschouwingen over de expeditie Nieuw-Guinea II, met kaarten, 1939-1943, Volgnummer: 14/ 287)

KRANTENKNIPSEL: Bron: De Volkskrant, 5 oktober 1956

<https://geografie.nl/koloniaal-erfgoed>